ROLUL INSTITUȚIEI OMBUDSMANULUI ÎN REALIZAREA SUPRAVEGHERII ACTIVITĂȚII ORGANELOR SECURITĂȚII STATULUI

THE ROLE OF THE OMBUDSMAN INSTITUTION IN OVERSEEING THE ACTIVITIES OF INTELLIGENCE SERVICES

Alexandru ZUBCO, PhD
ORCID ID: 0000-0002-9062-253
Email: alexandru.zubco@ombudsman.md,
alexandru_zubco@yahoo.com
Școala Doctorală Științe Juridice și Economice,
Universitatea de Stat din Moldova
Șef direcție, Direcția prevenirea torturii din cadrul
Oficiului Avocatului Poporului
Republica Moldova

Svetlana SLUSARENCO
doctor în drept, conferențiar universitar
ORCID ID: 0000-0002-9092-0024
Email: svetlana_slusarenco@yahoo.com
Universitatea de Stat din Moldova

CZU: [351.941:342.7]: **DOI:** https://doi.org/10.59295/ssdoed2025.08

Abstract: *The Ombudsman institution has a crucial role in ensuring the functioning of intelligence services or state security bodies in conditions of integrity, accountability and transparency. By resolving individual claims, examining thematic, systemic issues, mediating conflicts, contributing to the improvement of legislation and incorrect practices, the Ombudsman Institution can contribute to the prevention of abuses, the protection of victims, improving the situation, etc. Likewise, through its mandate, the Ombudsman contributes to the good governance of the security sector. Although it has exclusive competences, the activity of the Ombudsman of the Republic of Moldova remains apparently limited in the field*

of supervision of state security bodies, both legally and institutionally. In concreto, the Ombudsman has access to state secrets/government secrets, which limits its actions, on the one hand, and on the other hand makes it a hostage to these types of information, reducing it to silence/uselessness. At the moment, the legal framework provides for supervision by the legislator, the prosecutor and the court. However, there is no control by the intelligence services over the level of ensuring human rights and good governance. The importance of extending the Ombudsman's mandate to the security organs of the state lies in the multitude of operations carried out by the security organs in the context of regional challenges, the declared fight against political corruption, the evaluation of the judicial system and the surveillance of political opponents, etc., which apparently leads to a series of interferences in the private lives of individuals and unfair trials. The work does not claim to be perfect, but rather a premise for further multi-faceted research.

Keywords: *People's Advocate, Ombudsman, international human rights standards, human rights, democracy, obligations of public authorities, Office of the People's Advocate, intelligence services, state security bodie, good governance, Information Ombudsman, Paris Principles.*

Rezumat: *Instituția Ombudsmanului are un rol crucial în asigurarea funcționării serviciilor de intelegință sau organelor securității statelor în condiții de integritate, responsabilitate și transparență. Prin soluționarea pretențiilor individuale, examinarea unor chestiuni tematice, sistemice, medierea conflictelor, contribuirea la perfecționarea legislației și a practicilor incorecte, Instituția Avocatului Poporului poate contribui la prevenirea abuzurilor, protecția victimelor, îmbunătățirea situației, etc. La fel, prin mandatul său, Avocatul Poporului contribuie la buna guvernare a sectorului de securitate. Deși, are competențe exclusive, activitatea Avocatului Poporului din Republica Moldova rămâne aparent limitată în domeniul supravegherii organelor securității statului atât legal, cât și instituțional. In concreto, Ombudsmanul are acces la secretul de stat/ alte secrete guvernamentale, fapt ce îl limitează în acțiuni, pe de o parte și pe cealaltă, îl face ostaticul acestor tipuri de informații, reducându-l la tăcere sau inutilitate. La moment, cadrul legal prevede supravegherea realizată de legiuitor, procuror și instanța de judecată. Însă, lipsește un control al serviciilor de intelegență asupra nivelului de asigurare a drepturilor omului și a bunei-guvernanțe. Importanța extinderii mandatului Ombudsmanului asupra organelor securității statutului rezidă multitudinea de operațiuni realizate de organele securității în contextul provocărilor regionale, luptei declarate împotriva corupției politice, evaluării sistemului judecătoresc și supravegherii oponenților politici, etc, fapt ce conduce aparent la un șir de ingerințe în viața privată a persoanelor și procese inechitabile. Lucrarea nu*

pretinde a fi una perfectă, ci mai degrabă o premisă pentru cercetarea ulterioară multiaspectuală.

Cuvinte-cheie: *Avocatul Poporului, Ombudsmanul,standarde internaționale privind drepturile omului, drepturile omului, democrație, obligațiile autorităților publice, Oficiul Avocatului Poporului, servicii de intelegență, organele securității statului, bună-guvernare, Ombudsmanul pentru Informații, Principiile de la Paris.*

Introducere

Oficiul Avocatului Poporului al Republicii Moldova (OAP) are mandatul constituțional de a preveni încălcarea, a proteja și a promova drepturile omului, intervenind atunci când deciziile, acțiunile sau inacțiunile oficialilor, funcționarilor publici, conducătorilor instituțiilor publice și private afectează în mod negativ drepturile și libertățile omului ale oricărei persoane sau grup din Republica Moldova. Articolul 59[1] din Constituția Republicii Moldova este temeiul juridic fondator al Instituției Avocatului Poporului [1]. Mai mult, Legea organică privind Avocatul Poporului (Ombudsmanul) nr. 52 din 03-04-2014 reglementează activitatea Avocatului Poporului [2], în timp ce Legea nr. 164 (2015) reglementează organizarea și principalele proceduri ale Oficiului Avocatului Poporului [3].

Avocatul Poporului este o instituție clasică de tip ombudsman, care servește și ca instituție națională pentru drepturile omului (INDO) acreditată de Alianța Globală a INDO cu statutul „A” (care indică respectarea deplină a Principiilor de la Paris). Avocatul Poporului prezidează, de asemenea, Consiliul pentru Prevenirea Torturii, reglementează activitatea acestuia (ținând seama de avizele Comisiei pentru drepturile omului și relațiile interetnice) și asigură necesitățile operaționale ale acestuia, după cum este necesar pentru îndeplinirea funcției Consiliului de Mecanism național de prevenire a torturii și a tratamentelor inumane și degradant. La fel, pe lângă OAP pot fi create și funcționa consilii de experți cu mandat delegat de Avocatul Poporului.

Domeniul de competență al Avocatului Poporului cuprinde investigarea (pe baza cererilor și ex-officio) a cazurilor din cadrul mandatului său de funcționare, propunerea de soluții autorităților, inclusiv propunerea de modificări legislative prin inițierea procedurii legislative în Parlament sau prin contestarea legislației în fața Curții Constituționale, îmbunătățirea practicii prin prezentarea de obiecții și formularea de recomandări de prevenire sau protecție a drepturilor omului. Prin mediere, Avocatul Poporului contribuie la soluționarea amiabilă a conflictelor dintre cetățeni și autorități. De asemenea, Avocatul Poporului poate re-

prezenta persoane sau grupuri în fața instanțelor, a autorităților și promova drepturile omului.

Supravegherea sectorului de securitate face parte integrantă din mandatul Avocatului Poporului, astfel cum este consacrat prin Legea 52/2014 cu privire la Avocatul Poporului. Aici rolul activ al Ombudsmanului a fost în analiza și obiectarea asupra cadrului legal [4]; demersuri de obținere a informațiilor sau expunere asupra unor practici (prin intermediul rapoartelor sale speciale [5]), fără a realiza o supraveghere îndeaproape a organelor securității statului. Deși anumite ambiguități juridice au condus la interpretări diferite ale rolului de supraveghere al Avocatului Poporului în ceea ce privește serviciile de informații, autoritatea Avocatului Poporului de a se asigura că toate instituțiile publice respectă drepturile omului ar trebui să aibă întâietate. Prin instrumentul său de monitorizare, Avocatul Poporului nu neapărat să aibă acces la operațiunile ce rezidă din activitatea contrainformativă și informativă externă. În prezentul articol, vom expune unele justificări asupra necesității recunoașterii împuternicirilor Avocatului Poporului de a supraveghea activitatea organelor securității statului.

Aspecte metodologice. Lucrarea este fundamentată pe metode științifice de cercetare precum: metoda sistemică, metoda comparativă, metoda analitică, procedeele deducției și inducției ale metodei logice și alte metode care au adus un plus valoare analizei efectuate. La fel au fost cercetate informații din surse online oficiale disponibile, supuse interpretării logice și respectându-se principiul obiectivității. Anumite observații și constatări ale autorului principal rezidă din activitatea de peste un deceniu în domeniul protecției drepturilor omului realizate în cadrul activităților de prevenire a torturii. Observațiile factologice au fost desprinse din rapoartele Avocatului Poporului, ulterior au fost încadrate în prezentele dezbateri.

Rezultate și discuții. În lumina ralierii la cutuma europeană, rolul de supraveghere a instituțiilor de forță/ organelor de securitate ale statului din partea Avocatului Poporului devine tot mai activă, necesară și indispensabilă. Este cert că un punct forte pentru reconfirmarea adaptabilității legislației naționale pe domeniu la standardele Uniunii Europene va fi anume capacitatea și disponibilitatea Instituției Ombudsmanului de a realiza controlul democratic în țară.

În Raportul independent „Guvernarea sectorului de securitate în Moldova”, realizat de Centrul de la Geneva pentru Guvernarea Sectorului de Securitate (DCAF) se constată că (a) instituția Avocatului Poporului

are cel mai mare punctaj (22 din 35 puncte) în ceea ce privește respectarea principiilor bunei guvernări în cadrul funcției de control a sectorului de securitate (b) competențele autorității independente, Avocatul Poporului nu sunt suficiente de fortificate pentru realizarea deplină a mandatului lor legal (c) instituția Avocatului Poporului este cea mai importantă instituție independentă cu misiunea de asigurare a controlului și supravegherii independente asupra furnizorilor de securitate (d) în Legea 618/1995 lipsește descrierea mandatului Avocatului Poporului, fapt ce determină degenerarea obligațiilor pozitive în menținerea protecției valorilor fundamentale asumate (e) există un tertip cras în ceea ce ține de limitarea nejustificată a accesului la informațiile clasificate atribuite la secret de stat a entităților publice independente pentru un control efectiv (f) autorii raportului consideră că necesită cu desăvârșire operarea de modificări cu privire la desemnarea și ajustarea listei autorităților competente de asigurarea securității statului, dar și de menținere în contrabalanță a drepturilor fundamentale, a cerințelor de legalitate, eficiență și necesitate, prin determinarea expresă a mandatului Avocatului Poporului [6].

Potrivit Ghidului de evaluare „Evaluarea guvernării sectorului de securitate", realizat de DCAF se susține că Avocatul Poporului (Ombudsmanul) exercită în primul rând, responsabilități de protecție a drepturilor omului, iar o parte esențială a acestora ține de sectorul de securitate, în special respectarea drepturilor omului în Forțele Armate și organele afacerilor interne, când acestea pot afecta esențial securitatea publică [7].

Relavantă speței este și Cauza Iordachi și alții c. Moldova, unde CtEDO a constatat *inter alia* că „... legislația națională nu a oferit o protecție adecvată împotriva abuzului de putere din partea statului în domeniul interceptării comunicațiilor telefonice și că ingerința în drepturile reclamanților în temeiul art.8 nu a fost conform legii" [8]. *In concreto*, acest precedent arată indirect la faptul că în interiorul țării trebuie să existe instituții independente de supraveghere a eventualelor abuzuri din partea organelor de securitate.

În Raportul „Supravegherea democratică a serviciilor de securitate", 2007 și actualizat în 2015 Comisia de la Veneția a reținut că „...agenția de securitate ar trebui să poată colecta și analiza informații despre fenomene periculoase pentru societate din surse deschise relativ liber. Cu toate acestea, atunci când dorește să depășească acest lucru și să stocheze informații despre indivizi sau să inițieze o anchetă împotriva unei persoane folosind o măsură coercitivă care încalcă drepturile omului (supraveghere

de exemplu) în conformitate cu practica stabilită de CoEDO trebuie îndeplinite standarde mult mai stricte" [9].

În continuare, în Avizul său la modificările cadrului normativ ce vizează organele securității, cadrul penal de sancționare pentru extremism și alte infracțiuni penale conexe, Comisia de la Veneția a recomandat autorităților moldovenești „...să evalueze sistemul existent de supraveghere a Serviciului informații și Securitate și de a lua măsuri de a-l îmbunătăți, inclusiv prin luarea în considerare a suplimentării sau înlocuirii actualului sistem de supraveghere parlamentară cu o anumită formă de organ independent de supraveghere/ examinare a plângerilor". Comisia nu a specificat ce instituție / organ independent ar fi potrivit acestei funcții [10].

Potrivit standardului nr.1 din 10 Standarde pentru Supraveghere și transparență a serviciilor de intelegență, elaborate de Institutul pentru Dreptul Informațiilor de pe lângă Universitatea Amsterdam, „...serviciile de intelegență trebuie să fie supuse unei supravegheri complete. Aceasta înseamnă că ar trebui să fie complet în ceea ce privește (a) organismul de supraveghere: guvernul, parlamentul, sistemul judiciar și o comisie specializată (neparlamentară, independentă) ar trebui să joace un rol în supraveghere (b) momentul supravegherii: supraveghere prealabilă, supraveghere continuă și supraveghere ulterioară și (c) mandatul organismelor de supraveghere: analize a legalității și eficacității" [11].

Potrivit Raportului Comisiei pentru afaceri juridice și drepturile omului „Controlul serviciilor de securitate internă în statele membre ale Consiliului Europei"... se recomandă ca serviciile de securitate internă să funcționeze în cadrul structurilor civile și să fie supuse controlului civil" [12]. Examinând practica europeană, observăm că instituția „Intelligence Ombudsman" cu competențe exprese în domeniul supravegherii organelor securității sunt în Finlanda și Lituania.

Ombudsmanul pentru informații din Finlanda este însărcinat cu supravegherea legalității metodelor de colectare a informațiilor și a utilizării informațiilor, precum și a legalității altor operațiuni de informații efectuate de Serviciul finlandez de securitate și informații și de autoritățile de informații militare. Avocatul Poporului de Informații este, de asemenea, însărcinat cu: (a) supravegherea realizării drepturilor fundamentale și ale omului în activitățile de informații; (b) promovarea realizării protecției juridice și a aderării la cele mai bune practici aferente în activitățile de informații; şi (c) monitorizarea și evaluarea funcționalității legislației de competența Ombudsmanului și propunerea de îmbunătățiri atunci când este necesar.

Avocatul Poporului pentru Informații finlandez are dreptul de a obține informațiile și rapoartele necesare pentru îndeplinirea atribuțiilor sale de supraveghere de la autorități și alte organe cu atribuții ale administrației publice. Avocatul Poporului poate efectua, de asemenea, inspecții în sediile autorităților și ale altor organisme cu atribuții ale administrației publice pentru a supraveghea legalitatea activităților de informații. În legătură cu astfel de inspecții, Ombudsmanul are dreptul de a accesa sediul și sistemele informatice necesare supravegherii autorității sau organismului. Ombudsmanul pentru informații are dreptul de a participa și de a vorbi la ședințele Tribunalului districtual Helsinki cu privire la autorizarea metodelor de colectare a informațiilor. Avocatul Poporului pentru Informații poate sesiza Curțile de Apel cu privire la deciziile Judecătoriei, dar supravegherea legalității activităților instanțelor nu intră în funcțiile și atribuțiile Avocatului Poporului. Ombudsmanul de Informații urmărește să asigure legalitatea activităților de informații în primul rând prin informarea subiectului supravegherii cu privire la opinia Ombudsmanului privind procedura legală, buna guvernare sau promovarea drepturilor fundamentale și ale omului. În cazul în care Ombudsmanul constată că subiectul supravegherii a încălcat legea în activitățile sale de informații, Ombudsmanul poate dispune în cele din urmă suspendarea sau încetarea utilizării metodei de colectare a informațiilor. Avocatul Poporului poate sesiza, de asemenea, chestiunea autorității de anchetă preliminară[7].

În mod similar, Ombudsmanul de informații (Žvalgybos kontrolierius) din Lituania a fost înființat printr-o lege din 2021, care a intrat în vigoare la 1 ianuarie 2022. Acest organism este compus din doi ombudsmani care sunt numiți de parlament pentru un mandat de cinci ani. Organismul are personal și buget propriu, iar în fruntea acestuia este numit unul dintre cei doi ombudsmani. Ombudsmanul pentru informații este independent și răspunzător numai în fața parlamentului, căruia îi prezintă un raport anual. Acesta supraveghează serviciile de informații și respectarea acestora cu standardele privind drepturile omului și cu reglementările privind protecția datelor. De asemenea, efectuează evaluări ale legalității activităților și metodelor serviciilor de informații. Avocatul poporului poate investiga activitățile serviciilor de informații și prelucrarea datelor cu caracter personal și poate accesa datele pe care le colectează. Poate iniția investigații din proprie inițiativă, sau pe baza plângerilor primite de la persoane fizice, parlamentari sau alte instituții publice[8].

[7] https://tiedusteluvalvonta.fi/en/home
[8] https://www.zki.lt/struktura-ir-kontaktai/

Mandatul Ombudsmanului național nu este atât de precis și exhaustiv după cum funcționează instituțiile similare din Finlanda și Lituania. Aparent, Legea 52/2014 oferă instrumente capabile să exercite o monitorizare independentă, eficientă a activității organelor securității statului. Însă, aceasta este în contradicție cu normele speciale ale organelor securității, care nu prevăd obligații față de Avocatul Poporului din partea acestora. Opinăm că anumite elemente pot fi împrumutate de la instituțiile europene pentru a putea amplifica și valorifica efortul de monitorizare al Ombudsmanului.

În continuare, pentru a spori claritatea și pentru a preveni neînțelegerile și interpretările eronate, se recomandă ca, în cazul în care o lege care reglementează activitatea unei anumite instituții de securitate sau a mai multor instituții de securitate conține articole privind controlul și/sau supravegherea, atunci prerogativele Avocatului Poporului să fie menționate în mod explicit, în conformitate cu prevederile Constituției și ale Legii 52/2014 cu privire la Avocatul Poporului. Până când acest lucru se va întâmpla, toate instituțiile implicate ar trebui să primească o interpretare autoritară a legilor actuale cu privire la acest subiect special, pentru a asigura o supraveghere adecvată în practică, fără întârzieri sau obstrucții. Aici, mizăm pe sprijinul Consiliului Suprem de Securitate, Aparatul Președintelui care să transmită entităților de securitate și forță că autoritatea Ombudsmanului nu poate fi subminată.

În particular, reiterăm un exemplu pozitiv de cooperare cu Administrația Națională a Penitenciarelor, care prin art.6 a Legii 300/2017 cu privire la sistemul administrației penitenciare este obligată să prezinte Avocatului Poporului anual, până la data de 15 februarie, raportul anual de activitate. La fel, potrivit art.art.181, 210, 232 ale Codului de executare, Avocatul Poporului/ angajații OAP pot vizita instituțiile de detenție, fără permisiune specială; corespondența cu Avocatul Poporului nu poate fi supusă cenzurii; iar, în cazul în care se constată urme de violenţă, tratamente cu cruzime, inumane sau degradante ori de alte rele tratamente sau persoana condamnată acuză violenţă, medicul care efectuează examenul medical are obligaţia de a consemna în fişa medicală cele constatate şi declaraţiile persoanei condamnate în legătură cu acestea sau cu orice altă agresiune şi de a anunţa imediat şeful instituţiei penitenciare, care sesizează Avocatul Poporului în termen de 24 de ore [13].

Un alt exemplu de control al activității organelor de migrație este redat în art.84[13] din Legea 200/2010 privind regimul străinilor în Republica Moldova care stipulează că străinii, au dreptul să adreseze cereri Avocatului Poporului în cazurile încălcării, pe teritoriul Republicii Moldova a drepturilor și intereselor lor legitime[9].

O analiză a prevederilor Legii 136 [14] și a Legii 619 [15], ne arată că Serviciul de Informații și Securitate și/ sau organele securității statului își desfășoară activitatea cu respectarea drepturilor și libertăților fundamentale ale omului. În același timp, controlul asupra activității Serviciului este exercitat de către Parlament (ce include activitatea generală a SIS), controlul judecătoresc (ce include autorizarea măsurilor contrainformative, examinarea legalității actelor și acțiunilor Serviciului), controlul exercitat de procurorul împuternicit (ce include depășirii atribuțiilor, abuzului de serviciu, ca infracțiuni), controlul intern (ce include controlul activității angajaților) și controlul situației financiare realizat de Curtea de Conturi (ce cuprinde auditul public extern al situațiilor financiare). Observăm că deși, activitatea Serviciului de informații și securitate trebuie să fie în corespundere cu principiile respectării drepturilor și libertăților fundamentale ale omului, lipsește un mecanism de supraveghere a acestui deziderat.

Concluzii

În concluzie, deși conștientizăm că există un șir de provocări privind realizarea acestui mandat de supraveghere a organelor securității, inclusiv în contextul multiplelor riscuri și atentate la securitatea de stat, necesitatea și relevanța unei asemenea supravegheri independente este importantă și evidentă. Cu titlul de propuneri, pentru început, identificăm relevante operarea de completări în art. 25 a Legii 619/1995 privind organele securității statului, după cuvintele „Guvernului, de inclus Avocatului Poporului". La fel, Legea 619 ar putea fi completată cu articolul 28[1] sau 29 și Legea 136 cu art. 33[1] sau 34 cu titlul „Supravegherea drepturilor omului" în care să fie menționate expres atribuțiile de monitorizare și protecție ale Avocatului Poporului față de Serviciul de Informații și Securitate și organele securității de stat.

[9] Legea 200/2010 privind regimul străinilor în R. Moldova https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=141517&lang=ro#

Referințe:

1. Constituția Republicii Moldova, din 29 iulie 1994, publicată în MO nr.78, art.140, [Accesat 30.11.2024],
2. Disponibil:https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=142462&lang=ro#;
3. Legea nr.52 din 03 aprilie 2014 cu privire la Avocatul Poporului (Ombudsmanul), publicată în MO nr.110-114, art.278, [Accesat 30.11.2024], Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=141519&lang=ro;
4. Legea nr.164 din 31 iulie 2015 pentru aprobarea Regulamentului de organizare și funcționare a Oficiului Avocatului Poporului, publicat în MO nr.267-273, art.504, [Accesat 30.11.2024], Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=135503&lang=ro
5. Opinia Avocatului Poporului la proiectul legii privind Serviciul de Informații și Securitate al Republicii Moldova și proiectul Legii privind activitatea contrainformativă și activitatea informativă externă, [Accesat 30.11.2024], Disponibil: https://ombudsman.md/post-document/opinie-la-proiectul-legii-privind-serviciul-de-informatii-si-securitate-al-republicii-moldova-si-proiectul-legii-privind-activitatea-contrainformativa-si-activitatea-informativa-externa-2/
6. Raport special „Rezultatele investigării din oficiu a cazului de îndepărtare a unui grup de cetățeni turci de pe teritoriul Republicii Moldova la 06 septembrie 2018”, Chișinău, 2020, [Accesat 30.11.2024], Disponibil: https://ombudsman.md/post-document/rezultatele-investigarii-din-oficiu-a-cazului-de-indepartare-a-unui-grup-de-cetateni-turci-de-pe-teritoriul-r-moldova-la-06-septembrie-2018-2/
7. ALBU, N., ARNAUT, N. și alții. Independent Report – Security Sector Governance in Moldova, Chișinău, 10 mai 2024, [Accesat 30.11.2024], Disponibil: https://www.dcaf.ch/independent-report-security-sector-governance-moldova
8. ENICOV, V. Evaluarea Guvernării Sectorului de Securitate, Ghid de evaluare cu indicatori, metode de cuantificare și un studiu de caz, [Accesat 30.11.2024], Disponibil: https://www.dcaf.ch/sites/default/files/publications/documents/SSGM_Guide_for_Evaluation_of_SSG_RU.pdf,
9. Cauza IORDACHI și alții c Moldovei, cererea nr.25198/02, Strasbourg, 10 februarie 2009, [Accesat 30.11.2024], Disponibil: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-112676%22]}
10. Venice Commission, Report on the democratic oversight of the security services, Venice, 20-21 martie 2015, [Accesat 30.11.2024], Disponibil: https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2015)010-e
11. Venice Commission, Join Opinion The draft law nr.281 amending and completing moldovan legislation on the so-called „Mandate of security” (2017) [Accesat 30.11.2024],
12. Disponibil:https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2017)009-e

12. Ten standards for oversight and transparency of national intelligence services, Institute for Information Law (IViR, University of Amsterdam), 2015, [Accesat 30.11.2024], Disponibil: https://www.ivir.nl/publicaties/download/1591.pdf
13. Control of internal security services in Council of Europe member states, Report Committee on Legal Affairs and Human Rights, 1999, [Accesat 30.11.2024], Disponibil: https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/X2H-Xref-iewHTML.asp?FileID=8685&lang=EN
14. Codul de executare al R. Moldova nr.443 din 24 octombrie 2004, publicat în MO nr.214-220, art.704, [Accesat 30.11.2024], Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=144723&lang=ro#
15. Legea nr.136 din 08 iunie 2023 privind Serviciul de Informații și Securitate al Republicii Moldova, publicat în MO nr.204-207, art.358, [Accesat 30.11.2024], Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=137512&lang=ro
16. Legea nr 619 din 31 octombrie 1995 privind organele securității statului, publicat în MO nr.10-11, art.115, [Accesat 30.11.2024], Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?docid=142092&lang=ro#